

SZATHMÁRI ISTVÁN

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

A MAGYAR HELYESÍRÁS ALAPJAI*

ABSTRACT: (*The bases of the Hungarian orthography*) The author emphasizes the importance of examining the theoretical and scientific background of the Hungarian orthography, as well as its practice and usage while presenting the main systemic characters.

The study gives a survey of the essential principles of the Hungarian orthography (e. g.: letter writing with the Latin characters, the adaptability and variability of the rules, and the interconnection of the main points etc.). The problems are demonstrated with historic and up-to-date examples.

1. Miért érdemes, miért kell a magyar helyesírás alapjaival foglalkozni? -- Mindenekelőtt azért, mert se elméleti, tudományos háttérét tekintve, se a mindennapi gyakorlatban nem foglalja el az őt megillető helyet. A nyelvtudományon belül, szinte a legutóbbi időnkig egy kissé lenézett diszciplínának számított. És hogy helyesírási gyakorlatunk hol tart, azt jelzik -- többek között -- a hírlapjainkban, az utcai cégtáblákon található -- nemegyszer súlyos, félreértésre és nevetségre okot adó -- efféle hibák. De -- hogy a saját házunk előtt seperjünk -- előfordul, hogy a tanárok, tanítók (köztük a magyar szakosok is) vétének a helyesírási szabályok ellen, vagy legalábbis javítatlanul hagyják a tanulók ilyen jellegű botlásait.

És időszerű is helyesírásunk alapjainak a feltárása, összefoglaló kiemelése. 1984-ben ugyanis -- körültekintő tudományos előkészítés után, a ma problémáit is felölelve -- megjelent „A magyar helyesírás szabályai”-nak II. kiadása, és 1988-ban napvilágot látott az erre épülő „Helyesírási kézikönyvtár”. Ez a két fontos munka megvilágítja, tükrözi az alapokat is. (L. a róluk szóló alapos tanulmányt, FÁBIÁN PÁL és SZEMERE GYULA írását: A magyar helyesírás szabályainak II. kiadásáról. Nyr. 108: 385--406.)

---

* Előadásként elhangzott az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola magyar szakos hallgatói előtt 1991. április 17-én.

Ahhoz, hogy ezt a témát választottam, egy szubjektív körülmény is hozzájárult. Nemrégem tudniillik II. és IV. éves hallgatóknak elő kellett adnom helyesírásunk kialakulását és fő jellemzőit, továbbá szemináriumi gyakorlatot is kellett tartanom a jelzett témakörből, s ilyenformán korábbi idevágó kutatásaimra is támaszkodva (l. Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk. Bp., 1968.), még világosabb lett előttem helyesírásunk logikus és következetes, máig tartó fejlődése, valamint e fejlődésnek és mai rendszerének alapvetése.

2. Mi a helyesírás? -- Az Értelmező kéziszótár így írja körül: „Azoknak az elveknek és szabályoknak összessége, melyek szerint a nyelv szavait, szókapcsolatait, mondatait [mai rendszerezésünk szerint hozzátehetnénk: és szövegeit] írni, írásjeleit használni kell.” Tehát a helyesírásban „elvek”-ről, vagyis egyetemes érvényű, alapvető törvényekről, törvényszerűségekről, más kifejezéssel: valamely rendszerben alapul szolgáló fontos tételekről van szó (l. ÉrtSz. e/v). Ilyen például a „szóelemző írásmód” elve, ami azt jelenti, hogy a ragos, jeles, képzős szavakban, az összetételekben, valamint az egymást követő szavak határán a beszéd során létrejövő alkalmi hangváltozásokat a leírásban nem vesszük tekintetbe, hanem a szóelemeket eredeti alakjukban tüntetjük fel (pl. *tűzről*, *népdal*, *eszik belőle* formákat írunk, pedig „tűsztől”, „nébdal”, „eszik belőle” variánst ejtünk).

Az elvek mellett a helyesírásban szereplő „szabályok” meg (l. ÉrtSz.) valójában bizonyos grammatikai formák, szó- és kifejezéstípusok stb. leírását megállapító rendelkezések. (Pl. a 110. szabály így szól: „A színárnyalatot kifejező melléknévi jelzőt egybeírjuk a színt jelölő melléknevekkel: *halványlila*, *mélykék* stb. Az összetett színevek árnyalatát jelző mellékneveket azonban különírjuk: *sötét rózsaszín*, *halvány kékeszöld* stb.)

Egyébként a *helyesírás* elnevezés a *helyes* melléknév és az *írás* szó összetétele. A *helyes* az ismeretlen eredetű *hely* főnév származéka (a TESz. által megadott és időben egymást követő három jelentés jól mutatja, hogyan alakult ki a *hely* főnévből az 'igazságnak, a szabályoknak megfelelő' jelentésű *helyes* melléknév: 1. 'akinek telke van' > 2. 'a valóságnak megfelelő' > 3. 'csinos, tetszetős'). Az *írás* az ótörök eredetű és 'fest, ír' értelmű *ír* ige -*ás* képzős alakja. Korábban (és néha ma is) a görög--latin eredetű *ortográfia* szóval jelölik (a jelentése szintén 'helyes' + 'írás'). Más nyelvekben ugyancsak rendszerint használatos mindkét változat: német *Rechtschreibung* és *Orthographie*; angol (*right*) *spelling* és *orthography*, francia (csak ez használatos) *orthographe*, orosz *правописание* és *орфография*, finn *oikeinkirjoitus* és *ortografia*.

3. Miért fontos a helyesírás? -- Erre a kérdésre hosszabban kell válaszolnunk.

A nagyközönségben kétféle negatív, vagyis elmarasztaló álláspont alakult ki a helyesírással kapcsolatban. Egyesek azt mondják, nem kell különösebben törődni a helyesírással, ilyen hibákkal is meg lehet érteni egy-egy szöveget. Mivel a mi helyesírásunk értelemtükröző, értelemmegkülönböztető (l. később is), bizonyos esetekben a rossz helyesírás félreérthetővé teszi mondanivalónkat. Nem mindegy, ha valakinek azt mondjuk, hogy „Kérd meg a barátunkat!” vagy azt, hogy „Kérd meg a barátunkat!”. Milyen különbség van továbbá a „*másállapot*” és a „*más állapot*” között! Vagy például a következő, újságcikkből vett mondatban a nagy kezdőbetűs írás teszi egyértelművé, hogy a hasonló című napilapról van szó: „Lelki szemem előtt olyan *Magyar Nemzet* képe lebeg, amelyet a világ és az ország dolgáról tudó,... szabad gondolatok iránt fogékony, nyitott szellemű polgárok olvasnak.” (*Magyar Nemzet* 1991. szept. 10. 1.) Azt viszont minden írással kapcsolatban elmondhatjuk, hogy a helyesen kitett ékezetek, a helyes egybe- és különírás, a helyesen alkalmazott írásjelek stb. nagymértékben segítik a megértést.

Mások meg azt hangoztatják, hogy egyszerűen lehetetlen megtanulni a helyesírást, nincs abban semmi logika, semmilyen rendszer, legfeljebb igen nagy gyakorlattal lehet valamelyest elsajátítani. Bár a „gyakorlat teszi a mestert” elve ez esetben szintén érvényes, hangsúlyoznunk kell, hogy a mi helyesírásunk nagyon is szervesen, a maga belső logikája szerint alakult ki, és így fejlődik ma is, amelynek az alapjait, fő elveit viszonylag könnyen el lehet sajátítani. (L.: DEME LÁSZLÓ, FÁBIÁN PÁL, BENCÉDY JÓSEF: A magyar helyesírás rendszere. NytudÉrt. 54. sz. Bp., 1966.; DEME LÁSZLÓ: Helyesírási rendszerünk logikája. Nyr. 88: 229--247, 357--376; l. még az itt később kifejtendőket is.)

Miért fontos hát a megfelelő helyesírási rendszer kialakítása, a helyesírás tudományának megfelelő művelése, illetve -- az egyének számára -- a helyesírás (elméleti és) gyakorlati ismerete? Az e kérdésre adott válaszmot a következőképpen taglalhatjuk: a) miért fontos az egyes népek, nemzetek számára? -- b) az egyén számára? -- c) a rokon és érintkező tudományok, tudományágak számára? Lássuk őket egyenként.

a) Miért fontos a helyesírás az egyes népek, nemzetek számára? -- Röviden szólva: egy-egy nép nemzetté válásának szinte feltétele, majd műveltségének fokmérője a nyelvi sztenderd kialakítása és ezen belül az egységes helyesírási rendszer létrehozása.

Ismeretes, hogy a nyelvi egységesülés nálunk éppen a formai elemekben, a hangjelölés területén indul meg, majd a helyesírási rendszer létrehozásának a reformáció -- és benne az anyanyelven tartott istentisztelet, a nyelvtanok és tankönyvek megjelentetése, az iskolák és a nyomdászat stb. -- ad lendületet, 1825-től pedig a Magyar Tudományos Akadémia (először Tudós Társaság) vállalja mind a mai napig a helyesírás gondozását. Ez utóbbi is jelzi,

hogyan a helyesírás valójában közügy. (Csupán zárójelben utalok a következőre. Fodor István említi „Mire jó a nyelvtudomány?” című 1968-as munkájában, a 260. lapon, hogy például Nigériában a századfordulótól három helyesírási rendszert hoztak létre, mindegyik használatban van, de egyik se jó. Mint megállapítja: többnyire hittérítőknél és nem nyelvészeknél a munkája, ezért újat kell alkotni.)

Ilyenformán az egységes helyesírás biztosítja az érthetőséget és egyértelműséget. És -- különösen a mi esetünkben -- nem feledkezhetünk meg a helyesírás összekötő szerepéről sem. Tudniillik ez biztosítja -- elsősorban a megjelent nyomtatott művekben -- az érthetőséget és az egyértelműséget a nemzetnek -- nemzetünknek -- más országokban élő tagjai számára is: az Erdélyben, a Felvidéken, Kárpátalján, a Délvidéken, valamint a Nyugaton élő magyarok számára ugyanaz a helyesírási rendszer érvényes, amely azonban lehetőség szerint figyelembe vette az ő speciális szempontjaikat is.

b) Miért fontos a helyesírás az egyének számára? -- Mint utaltunk rá, a helyesírás ismerete az írás megértését -- árnyalatnyi finomságainak a megértését is -- biztosítja. Egyébként az általános műveltséghez és a szellemi igényességhez szorosan hozzátartozik. Mindez fokozottan vonatkozik a tanítókra, tanárookra. Nekik nemcsak példát kell mutatniuk (a matematika-, biológia- stb. tanároknak is!), hanem a magyar szakosok egyúttal tanítják is, közvetlenül és közvetve. Ezért nekik föltétlen szükséges pontosan ismerni a helyesírás elméletét (elvek, szabályok, az egész rendszer) és gyakorlatát (az egyes részek tanításmódja a különböző típusú iskolákban, illetve a különböző korú osztályokban), továbbá a magyar helyesírás kialakulását (történetét) és a nyelvészeti, valamint egyéb tudományokkal, tudományágakkal való összefüggését.

c) Miért fontos a helyesírás az érintkező nyelvészeti és más tudományok, tudományágak számára? -- Itt már természetesen mindenekelőtt a helyesírás tudományáról van szó. Nyilvánvaló, hogy a helyesírás szorosan összefügg a leíró nyelvtannal (morfológia, szófajtan, mondattan és szövegten); nem boldogul nélküle a nyelvtörténet és az irodalomtörténet (mindkettő esetében már nagyon korán jelentkezik a hangjelölés és az olvasat problematikája stb.); szerves része továbbá a nyelvi sztenderd kialakulásának, majd későbbi módosulásának; nem lehet meg nélküle a stilsztika (a szépírói helyesírás, egyéni megoldások stb.); végül irányt mutathat bizonyos értelemben a művelődéstörténetnek (mely népekkel érintkezett a magyarság a honfoglalás utáni századokban és a későbbi időkben). (Néhány szakirodalmi utalás: KNEI ZSA ISTVÁN: Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig. Bp., 1952.; uő.: A magyar helyesírás története. Bp., EMNYF 1959. 2.; -- SZATHMÁRI ISTVÁN: Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk. Bp., 1968.; --

FÁBIÁN PÁL: Az akadémiai helyesírás előzményei (1772--1832.) Bp., 1967.; -- SZEMERE GYULA: Az akadémiai helyesírás története (1832--1954.). Bp., 1974.; -- BÁRCZI GÉZA: A magyar nyelv életrajza. Bp., 1963.; -- BENKŐ LORÁND: Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegelemélei. Bp., 1980.; uő.: A történeti nyelvtudomány alapjai. Bp., 1988.)

4. Rátérve most már közvetlen tárgyunkra, induljunk ki abból, hogy a magyar helyesírás alapjait -- más nyelvek helyesírásával is összehasonlítva -- annak fő jellemző sajátosságai jelentik. Ezek a következők:

a) Mint „A magyar helyesírás szabályai” (1984.11., a továbbiakban: MHSz.) is utal rá (2. szabálypont), a mi helyesírásunk betűíró. Vagyis legkisebb egységei nem szót vagy szótagot jelölnek (mint pl. a kínaiban, illetőleg a japánban), hanem hangokat.

b) Aztán a magyar helyesírás latin betűs. Tudniillik betűsorunk lényegében a latin betűkészletből alakult ki (pl. a francia eredetű lclsl értékű *ch*, vagy a cseh származék lcl értékű *cz*, illetve az olaszból való lnyl értékű *gn*, továbbá az lszl értékű magyar fejleményű *sz* stb. végső soron szintén latin elemeket tartalmaz). (L. MHSz. uo.)

c) Azt is megállapíthatjuk róla, hogy hangjelölő. Ez meg arra vonatkozik, hogy a magyar betűk legtöbbször valóban kiejtett hangokat takarnak, azaz a leírt forma nemigen tér el a kiejtéstől, szemben például a franciával (*août* [u] ‘augusztus’, *beaucoup* [boku] ‘sok’) vagy az angollal (*peace* [pi:s] ‘béke’, *school* [sku:l] ‘iskola’). (Vö. MHSz. uo.)

Az eddig felsorolt (mondhatnánk: távolabbi) vonások -- bár tények -- közvetlenül kevésbé „segítik” helyesírásunk elsajátítását. Annál inkább a továbbiak, amelyek immár mintegy belülről világítják át helyesírásunkat.

d) Méltán említi a MHSz. (uo.) értelemtükröző jellegét. Ez sok mindenben megnyilvánul. Először is abban, hogy a szóalakokban -- mint már utaltunk rá -- rendszerint feltüntetjük az egyes szóelemeket, függetlenül a kiejtésükben alkalmilag végbement változásoktól (pl. a *lát* ige többes első személyű alakját *lát+juk*-nak írjuk, pedig [láttyuk]-nak ejtjük; aztán bár így mondjuk [hásztető], mégis *ház+tetőt* írunk, hisz annak a két szónak az összetétele). A külön- és egybeírással pedig megkülönböztetjük a szókapcsolatokat az összetételektől (pl. más a „*hat ökör*” („A hat ökör csendesen ballagott a nehéz szekér előtt”) és a „*hatökör*” („Hisz hatökör ez hozzá!”). Aztán van „*betonkeverő kád*” és „*beton keverőkád*”. Sőt ez utóbbiak elválasztásakor is jelezzük a szóhatárokat (pl. „*meg-int*” ‘figyelmeztet’, de „*me-gint*” ‘újra!’; „*gép-elem*” ez ilyen megszakítással főnév, ha viszont a következőképpen szakítjuk meg: „*gépe-lem*”, akkor a *gép-el* ige bizonyos alakjával van dolgunk). A kis és nagy kezdőbetű szintén jelzi, hogy köz- vagy tulajdonnévről van-e szó (pl. a *patak* ‘csermelynél nagyobb, folyónál kisebb folyóvíz’, a *Patak* szó viszont egy

Nógrád megyei község neve). Még az úgynevezett idegen szavak is jelzik írásmódjukkal, hogy meghonosodottak-e, vagy csak az elején vannak ennek a folyamatnak (pl. *perszóna* -- tehát magyarosan írva -- 'pejoratív: azaz megvetéssel említett nőszemély', de *persona non grata* -- azaz latinosan írva -- 'olyan diplomata, akinek jelenlétét a működési területén levő állam korlátozza' vagy pl. a *schilling*, már a nagy kezdőbetűjét elvesztette, de az *sch*-val való írást még tartja, persze valószínű hogy ez is *s*-sé változik majd; vö. *frank*, a francia eredetű szó a németből átvéve, l. TESz.). És még sorolhatnánk tovább.

A következőkben említendő vonások amellet, hogy helyesírásunk belső tulajdonságait emelik ki, egyre inkább utalnak e rendszer kialakulására, történetére is.

e) Ismeretes, hogy egyetlen nyelv sem teljesen egységes, úgynevezett nyelvi rétegeket különböztetünk meg bennük. Nos, a magyarban a szóelemek leírása „a történeti hagyományban kialakult, a helyesírás által is őrzött” nyelvi sztenderdet, közelebről „mai köznyelvi kiejtésűnket” tükrözi (vö. MHSz. 17. szabálypont). Ez azt jelenti, hogy helyesírásunk pl. a nyelvjárási *kík, lú, kezít, tanét*; az argóbeli *lówé, vonatozik*, illetve a pesti nyelvi *kőrút, ellemi* stb. helyett a köznyelvi *kék, ló, kezét, tanít*; továbbá *pénz*, illetőleg *újonc katona a körletben körbemászik az ágy alatt*, valamint *kőrút, elemi* formákat, kifejezéseket rögzíti.

Mindez persze azt is jelenti, hogy a köznyelvben két alakban használatos szavakat, szóalakokat helyesírásunk is így tünteti fel, pl. *csoda és csuda, hova és hová, neki és néki, gyerek és gyermek, fel és föl*, illetve *hallgatódzik és hallgatózik; olvass és olvassál; állt és állott, mondta és mondotta; most és mostan*.

f) Talán mégis leglényegesebb vonása azonban a magyar helyesírásnak a rendszer-jellege, illetve logikus volta. Az Értelmező kéziszótár ezt írja a „rendszer”-ről: „l. Fil Tud Egynemű vagy összetartozó dolgoknak, jelenségeknek bizonyos törvényszerűségeket mutató rendezett egésze.” A „logika” pedig ezt jelenti: „3. vál A dolgok közötti törvényszerű összefüggés”. Tehát röviden elmondhatjuk: helyesírásunk rendezett egész, amelyet törvényszerű összefüggések jellemeznek. Ezt a bizonyos rendezettséget mindenekelőtt az alapelvek biztosítják. Mielőtt azonban ezek lényegére rámutatnánk, vessünk egy rövid pillantást a magyar helyesírás kialakulására.

A Szent István korától formálódó helyesírás előtt -- amely a latin betűket vette át -- három nagy kérdés állt. Első volt a teljes hangjelölés, illetve az ún. fonemati kus jelleg megvalósítása. Ez utóbbi azt jelentette, hogy egy hangot mindig ugyanaz a betű jelöljön, és hogy egy bizonyos betű mindig ugyanazt a hangot takarja. Ez természetesen fokozatos következe-

tességgel több századon át ment végbe. Kezdetben problematikus magyar hangok voltak a következők, mivel vagy hiányoztak a latinból, vagy lényegesen másként ejtették őket, vagy pedig a latinban többféle jelük volt:

lszl	--	lzl	ltyl, lgyl, lnyl, llyl
lsl	--	lzsl	löl és lül, továbbá a hosszú magánhangzók
lcl	--	lcsl	lvl és lul, illetve lil és lij
ldzl		kdzsl	

Érdeemes volna végigkísérni, milyen szívós következetességgel valósult meg a fonematikus jelleg. Erről azonban most le kell mondanunk (l. elsősorban KNEI ZSA két idézett munkáját), csupán néhány megjegyzést teszek vele kapcsolatban. A lcl hangnak pl. először 5 jele volt, majd 3, aztán kettő lett, ez utóbbi (a *cz* és a *c*) megmaradt 1903-ig, illetve az akadémiai helyesírás csak 1922-ben fogadta el a SIMONYI javasolta (és mai) *c* változatot. Egyébként a kancelláriai helyesírás (a XVI. század végéig) magyar fejleményként megoldotta (mai formájúra) a ltyl, lgyl, lnyl és llyl jelölését, és fontos lépést tesz a hosszú magánhangzók jelölése felé a kettőzéssel (*aa*: lál, *oo*: lól) ez az eljárás egyébként a mássalhangzók esetében marad majd meg. A kódexek helyesírása (a XV. század elejétől a XVI. század végéig) meg bevezeti a mellékjelezést (pl. *t', h; v és ú: lül, p: löl; e és è, é: lel és löl*); ez az eljárás meg a magánhangzók esetében él tovább. Aztán a protestáns helyesírás (a XVI. és a XVII. század) megoldja a lzl és lszl, valamint a lsl és lzsl jelölését (*f_z, f_β*); állandósítja a továbbá a ltyl, lgyl, lnyl, llyl jelölésmódját; ekkor állandósul a hosszú magánhangzók mai módon való írása is (*ú, í, ó, é, á*); és jelöli a rövid löl-t és az lül-t (*ö, ő*), továbbá a nyílt lel-t (*e*). A protestáns helyesírást egyébként mindenekelőtt a Károli-biblia és Szenczi Molnár Albert Zoltároscopyve terjesztette el, viszont azt is meg kell jegyeznünk, hogy ezek elhagyták a lzsl és a nyílt lel megkülönböztető jelét. Valójában ez utóbbinak is köszönhető, hogy -- pl. a finn írásmóddal szemben -- nálunk jelöletlen maradt a két lel hang közötti különbség. Az úgynevezett katolikus helyesírás (a XVI. és XVII. század) a mássalhangzókat már mai módon jelöli, kivéve a lcl és lcsl-t (*cz* és *ch*), Pázmány viszont a *cs* jelet használja, és Kazinczyék hatására ez terjed el. A XVIII. század végéig tehát megvalósul a teljes hangjelölés és a fonematikus jelleg. (Megjegyzem, hogy a lzsl hang mai jele Révai Miklóstól származik.)

Másik nagy probléma volt az, hogy helyesírásunk a morféma-k találkozásánál a kiejtésben létrejövő változásokat (hasonulás, összeolvadás, mássalhangzó-rövidülés, mássalhangzókieés) figyelembe veszi-e. A XVII. századig általában inkább a kiejtésnek megfelelő (fonetikus) írásmód volt gyakoribb (pl. Sylvesternél: „vigre, meg *atta* fiat”), de kisebb mértékben előfordult ennek az ellenkezője is (pl. 1264 *feldkuz*, KT. *tudyuc*). A rendezés elindítása Geleji Katona István nevéhez fűződik. 1645-ben Gyulafehérvárott

megjelent Magyar Grammatikuskájában a szótövek kiemelését követelte (*fáradtság, gazság, látja*), vagyis az alkalmi hangtani változásokat nem kívánta jelölni. Mindezt azonban -- röviden szólva -- eltúlozta: nyelvünk történeti változását nem vette figyelembe, így olyan tőalakok, illetve leírt formák szerepeltek nála, mint *jövsz, jöv*, aztán: *embervel* és *a'ban*. Tótfalusi Kis Miklós és Tsétsi János (l. a Károli-biblia 1684-es amszterdami kiadását, illetőleg PP 1708., 1767³. kiadásait) „faragja le” Geleji Katona túlzásait, immár mai módon írva: *jössz, jön, emberrel, abban*. A felvilágosodás korában a helyesírás is kilép a felekezeti keretektől, továbbá az ipszilonista és jottista háborúból a Révai képviselte jottista elv kerül ki győztesen (persze mert Kazinczy ezt teszi a magáévá), s ez utóbbi szintén a szóelemző elvet erősíti.

Így lényegében megoldódott a második probléma is a XIX. század elejére: megszilárdult a két legfontosabb alapelv: a kiejtés szerinti (MHSz. 17--48. szabálypont) és a szóelemző írásmód (uo. 49--85. szabálypont). Utaljunk arra is, hogy ezekhez csatlakozik a valójában kisebb jelentőségű, de mégse lényegtelen „hagyományos” (uo. 86--91. szabálypont) és „egyszerűsítő” írásmód (uo. 92--94. szabálypont). Ezekre most nem térek ki.

Helyesírásunk harmadik problémakörébe az „egyéb” kategóriába sorolt esetek tartoznak: a kétjegyű hosszú mássalhangzók jelölésmódja, a kis és nagy kezdőbetűk, valamint az írásjelek használata, a külön- és egybefrás, továbbá az idegen szavak írásmódja stb. Az első lépést ezen a téren az 1832-es akadémiai helyesírási szabályzat teszi meg. Ez az első szabályzat -- amely immár nem egy felekezetnek stb., hanem az egész nemzetnek szól -- ha röviden is, de tárgyalja a kétjegyű hosszú mássalhangzók írását, továbbá a hiányjel, a nagybetűk és az írásjelek használatát. A későbbiek során aztán mindig teljesebb lesz a szabályzat e tekintetben is (pl. a 10. kiadás a következőkkel bővült a 11.-ben: az anyagnevek és a jelentéstömörítő, valamint többszörös összetételek írásmódja; részletesebb lett továbbá a földrajzi és intézménynevekkel foglalkozó rész; újonnan szerepelnek a csillag- és márkanamek, de nagyobb terjedelmű lesz az elválasztást kidolgozó rész is; stb.).

g) Végül essék szó helyesírásunknak az itt jelzettekkel szorosan összefüggő *n y e l v k ö v e t ő* voltáról. Mint mondtuk, a mi helyesírásunk egyik fő alapelve a kiejtés szerinti írás. Ez azt jelenti, hogy -- mint említettük -- „a szóelemek (szótövek, képzők, jelek, ragok) írásformáját köznyelvi kiejtésük szerint rögzítjük: *láz, fény, ír, véd, tíz; -s, -va, -ve; -bb; -t ...stb.*” (MHSz. 18. szabálypont). A másik fő alapelv a szóelemző írásmód. Ez meg arra utal, hogy bár a ragos, jeles és a képzős szavak, az összetételek, valamint az egymást követő szavak szóelemeinek érintkező hangjai kölcsönösen hatnak egymásra, és a szavak kimondásakor e hangok sokszor megváltoznak, helyesírásunk az

alkalmi hangváltozásokra nincs tekintettel, hanem -- éppen hogy a szótő, a toldalék, illetve az összetett szavak tagjai felismerhetőek legyenek -- a szóelemeket eredeti alakjukban írta le. Pl. *adhat* (pedig a kiejtése: athat); *szénpör* (pedig a kiejtése: szémpör); *van még* (pedig a kiejtése: vam még). (Vö. 50., 49., 51., 52. szabálypont.)

Ha azonban a történeti változások az eredeti szóelemeket már elhomályosították, akkor a szóelemző elvet a kiejtés szerinti váltja fel, vagyis nem az eredeti szóelemeket tüntetjük fel, hanem a kiejtett formát. Például jóllehet érezzük, tudjuk, hogy a *házzal* szóalakban a *ház* tő és a *-val* rag van benne, a *fusson* igealakban pedig a *fut* igének *fus-*, felszólító módban használatos töve és a módjelnek az *s* változata, mégis mivel ezek nem alkalmi, hanem régen végbement hangtani módosulások, nem az eredeti elemek feltüntetésével, hanem mai kiejtésük szerint írjuk le őket.

A nyelvkövető jelleg még jobban kitetszik a *kesztyű*, a *lélegzik* és a *lagzi* szó esetében. Ezek tudniillik valójában az utóbbi fél évszázadban távolodtak el a tudatban a *kéz* (*kesztyű*: *kéz+teű*, azaz 'kezet formáló' vagy 'kézre tevő'), a *lélek* és a *lakik* szótól (ez utóbbi az 'eszik, jóllakik' jelentésű *lakik* igéből származik), amelyből létrejöttek (l. TESz.). Ennek megfelelően csak mostanában írjuk így őket. Továbbá: „Nem tartjuk már számon az *aggat*, *faggat*, *szaggat* összefüggését sem az *akaszt*, *akad*; a *fakaszt*, *fakad*; ill. a *szakít*, *szakad* igék tövével” -- olvashatjuk a 46. szabálypontban.

Magam a nyelvkövető jelleg körébe sorolom azt is, hogy nagyobb mértékben a 11. kiadásban szabályozták pl. -- mint jeleztük -- a földrajzi, az intézmény- és a márkaneveket, valamint a mozaikszókat. Vagy hogy számos szakmai helyesírási szabályzatot és szótárt adtak ki (l. Nyr. 108: 389); hogy megjelent a „Keleti nevek magyar helyesírása”, illetve „A cirill betűs szláv nyelvek neveinek magyar helyesírása” (hozzácsatolva „Az újgörög nevek magyar helyesírása”) c. munka (l. uo.). Stb.

5. És mit mondhatunk helyesírásunk jövőjéről? -- Az egész rendszer következetesen kifejlődött, reális alapokon nyugszik, kétségtelenül megvan a maga logikája. Ezen az úton tehát -- már csak nyelvkövető jellegénél fogva is -- mehet tovább.

Egyébként várható az idegen (főleg angol) szavaknak és kifejezéseknek a beáramlása, újabb mozaikszóknak (idegen elemeket tartalmazóknak is) a létrejötte, esetleg még a normáknak (jóllehet szerintem nem kívánatos) fellazulása is. Stb. Mindez magával hozhatja -- hozza -- a szabályok finomítását, esetleg új (részben új) jelenségeknek a szabályba foglalását -- de az eddigi alapokon.